

AGINCOURT EN DE OPKOMST VAN ENGELS NATIONALISME

Hans Manders

Hans Manders (3022730)

Onderzoeksseminar III Oorlog en vrede in de middeleeuwen

docent: dr. A.J. van den Hoven van Genderen

4 mei 2011

Inhoud

Inleiding	2
Normandië 1415	5
De natie aan het woord	11
Het contemporaine beeld	16
De vroegmoderne tijd – Shakespeare en Henry V	19
Conclusie	25
Literatuurlijst	28

Inleiding

De Honderdjarige Oorlog, die duurde van 1337 tot 1453, is voor niet-historici een even onbegrijpelijk als onaangenaam klinkend conflict. Daarmee vergeleken klinkt de Rozenoorlog een stuk prettiger. Zelfs als men uitgelegd krijgt dat het niet echt een oorlog was die meer dan een eeuw duurde, maar dat de naam er later aan gegeven is omdat het ging om een reeks korter durende gewelddadige episodes, losse conflicten en talrijke schermutselingen op hetzelfde grondgebied en met dezelfde opponenten, blijft de luisteraar de spreker ongelovig aankijken. Hij vraagt zich in alle gemoede af hoe twee landen zo lang met elkaar in oorlog kunnen blijven, zeker als één van beide vechtojassen de ene na de andere klinkende overwinning behaalt en de andere partij telkens opnieuw in het stof bijt. In plaats van het grote verhaal achter de Honderdjarige Oorlog te herkauwen leek het me nuttig een deelprobleem ervan uit te diepen. Immers, als een oorlog vele generaties aanhoudt dan kan het niet anders of de houding ten opzichte van de oorlog en de motieven waarom men de oorlog voert, veranderen. Die motieven, of ze nou door de vorsten met woord en daad werden uitgedragen, of toebehoorden aan het volk dat ze met bloed en ijzer bevocht, zijn in 2010 tegelijk even onvoorstelbaar als fascinerend, vandaar die verbijsterde blik van de luisteraar.

Naast elkaar schrijven wij, Martijn van Dijk en ik, over enkele ‘hoogtepunten’ van de Honderdjarige Oorlog en haasten ons te melden dat er meer waren. Wij beperken ons tot de Slag bij Crécy, uitgevochten in 1346, en de Slag bij Agincourt¹ in 1415. Het gaat daarbij niet om een militaire beschrijving van de veldslagen zelf. We zullen ons nauwelijks bezig houden met de slagen als momenten in de Honderdjarige Oorlog, noch met de machtspolitieke context ervan. Het onderhavige essay zal gaan over de vraag of de Slag bij Agincourt van invloed is geweest op het ontstaan en de ontwikkeling van de Engelse nationale identiteit. Het gaat op zoek de relatie tussen Engelse nationale identiteit en betrokkenheid bij de Slag bij Agincourt. Mijn kompaan tracht hetzelfde te doen voor de Slag bij Crécy en voor de Franse kant. We realiseren ons dat dit niet ons *magnum opus* kan en mag worden. Daarom beperk ik me tot een aantal deelvragen. Ik zal me vooral richten op de uitingen van de nationale identiteit. Voor de Engelse zijde zijn die onder meer te vinden in de contemporaine kronieken en in de wijze waarop Shakespeare in het toneelstuk *Henry V* de Slag bij Agincourt presenteerde. Ik zal me daarbij gretig laten informeren door historici en literatuurwetenschappers die zich, al dan niet expliciet, over de nationalistische uitingen in kronieken en *Henry V* hebben uitgelaten. Ik beperk me aldus tot de vijftiende eeuw waar het de kronieken aangaat en de overgang van de zestiende naar de zeventiende eeuw, de tijd waarin Shakespeare leefde. Een verdere beperking ligt in mijn aandacht in deze geschriften voor

¹ Hoewel het dorpje bij het slagveld ‘Azincourt’ heet, houd ik de Engelse spelling aan en spreek over ‘Agincourt’ omdat dat nu eenmaal de naam is waarmee de slag beroemd is geworden. Dat geldt ook voor eigennamen: Henry in plaats van Hendrik, Bede in plaats van Beda, etc

de legitimering van de veldtocht, waarvan de slag deel uitmaakte, door de Engelse koning Henry V. Hoe evalueerde men in Engeland de Slag van Agincourt en hoe bezag men Henry V in zijn eigentijd en de eeuwen die daarop volgden? Was er tijdens de overwinning op de naamdag van Sint Crispijn in 1415 reeds sprake van een –embryonaal- Engelse nationalisme? En ten slotte: welke rol speelde Henry V daarin? Zoals zal blijken is een prominente rol voor koning Henry V in dit essay onvermijdelijk.

Dit essay gaat over nationalisme, nationale identiteit, patriottisme. Het zijn woorden die voor mij synoniem zijn. Ze benoemen een precair concept waar de afgelopen decennia, meestal op polemische wijze, veel over geschreven is. George Orwell schreef er over in februari 1941. Engeland onderscheidt zich van de rest van Europa, stelde hij. Het is in 1940 hetzelfde Engeland als in 1840 ook al herken je het niet: je bent anders dan het kind van de foto op je moeders schoorsteenmantel, en toch dezelfde persoon.² Nationalisme onderscheidt naties van elkaar en de geschiedenis leert ons dat het overall een eigen dynamiek heeft. Nationalisme komt tot bloei aan het begin van de Moderne Geschiedenis, de tijd waarin de moderne Europese staten ontstonden. Daarmee heeft dat tijdvak echter niet het patent op het begrip ‘nationalisme’. Britse historici proberen aan te tonen dat dieper graven in studies en bronnen een eerder begonnen evolutie laat zien. Literatuuronderzoek naar de Slag bij Agincourt voert langs militaire geschiedenis, ettelijke kronieken, middeleeuwse en vroegmoderne biografieën van de hoofdrolspelers, heel veel materiaal over Henry V, analyses van het gelijknamige toneelstuk van Shakespeare en enkele romans. Het levert echter geen onmiddellijk zicht op de nationalistische gevoelens in de Franse en Engelse samenlevingen aan het begin van de vijftiende eeuw. ‘Nationalisme’ was in de vijftiende eeuw een nog onbekend begrip.³ In de jaren dertig van de vorige eeuw beweerde G.G. Coulton dat één (katholieke) kerk en één formele taal (het Latijn) de grote Europese gelijkmakers waren en er voor nationale of regionale sentimenten geen plaats was.⁴ Volgens John Barnie ontbrak het simpelweg aan bruikbare woorden om aan het nationalistische sentiment uitdrukking te geven. Men kende alleen contemporaine begrippen die daar enigszins geschikt voor waren.⁵ Als men enkel een hamer als gereedschap heeft, lijkt elk probleem op een spijker. Nationale identiteit werd dan ook uitgedrukt in ‘goed koningschap’, ‘Gods zegen’, ‘rechtvaardigheid’, ‘vroomheid’, ‘glorie’, ‘uitverkoren volk’ en ga zo maar door. De koning, voor dit essay Henry V, was het condensatiepunt van het nationale gevoel. Het is daarom dat ik het begrip ‘nationalisme’ om de monarchie heen definieer en dit aan de hand van middeleeuwse begrippen tracht te destilleren uit de contemporaine literatuur. Dat bleek geen eenvoudige opgave.

² G. Orwell, ‘England Your England’, *The Lion and the Unicorn: Socialism and the English Genius* (London 1941), I

³ J. Barnie, *War in Medieval English Society, Social Values in the Hundred Years War 1337-1399* (Ithaca, 1974), 97

⁴ G.G. Coulton, ‘Nationalism in the Middle Ages’, *Cambridge Historical Journal*, Vol. 5, No. 1 (1935), 16

⁵ Barnie, *War in Medieval English Society*, 97

Het eerste hoofdstuk is een beknopte beschrijving van de historische context, de veldtocht en veldslag in Normandië en de man die de overwinning op zijn naam schreef, Henry V. Het tweede hoofdstuk geeft de discussie weer over de vraag of er in de late middeleeuwen sprake was van Engelse nationale identiteit. Het volgende hoofdstuk bespreekt de wijze waarop Henry's tijdgenoten en onderdanen zijn prestaties in Frankrijk beschreven hebben en de reden waarom ze dat zo deden. Daarna volgt een ontleding van het nationalistische gevoel in de vroegmoderne periode, zoals verwoord door Shakespeare. Het laatste hoofdstuk geeft antwoorden op de onderzoeksvragen en somt de conclusies op.

Normandië 1415

Op zondag 11 augustus 1415 voer koning Henry V met naar schatting 1500 schepen⁶ vanuit Portsmouth het Kanaal op om in Frankrijk zijn recht op de Franse kroon en zijn erfgoed⁷ op te eisen. Engeland had bovendien nog 1,6 miljoen kronen tegoed van Frankrijk, het resterende deel van het losgeld voor de in 1356 door Edward *the Black Prince* gevangen genomen Franse koning Jean II.⁸ Henry vond dat hij lang genoeg door de Fransen was geringelood. Het was hem niet gelukt te profiteren van de vete tussen de twee grote facties aan het Franse hof, de Bourgondische hertog tegenover een grote groep edelen onder leiding van de hertog van Orléans. Beide partijen vochten om invloed op de Franse koning Charles VI en deden dat op een wijze die neeg naar een burgeroorlog. Engeland liet zich veelvuldig gebruiken om de het dispuut kracht bij te zetten, in de vorm van Engelse soldaten of opportunistische allianties met de Engelse kroon. Als gezegd wist Henry daar geen voordeel uit te halen. Uit frustratie besloot hij in het voorjaar van 1414 tot een invasie. Als hij door diplomatie niet kreeg wat hem toebehoorde, zou hij het met geweld gaan halen. Vanaf het moment van dat besluit was zijn handelen succesvoller. Hij wist het Franse hof aan de onderhandelingstafel te houden terwijl hij intussen gelden en middelen voor de aanval bijeenbracht. Daarbij speelde hij een aardig partijtje blufpoker. Het parlement voelde niet veel voor een nieuwe oorlog met Frankrijk.⁹ Henry wist Frankrijks interesse in de diplomatieke dialoog vast te houden door zijn eisen af te zwakken, en leek zo, wetende dat de tegenpartij nooit zou instemmen, voor het thuisfront de redelijkheid zelve in zijn pogingen de vrede tussen beide landen te handhaven. Hoewel het parlement Henry's obsessie met zijn erfrecht niet deelde, stemde men in met de noodzakelijke belastingmaatregelen om het geld voor de kostbare operatie bijeen te brengen. Op 29 april 1415 begonnen de voorbereidingen voor de invasie.¹⁰

De dag voor de inscheping moest de koning een poging tot staatsgreep en een aanslag op zijn leven verijdelen. Dat was een acute smet op de binnenlandse politieke situatie; voor het overige was het echter rustig in Engeland. Een ideale uitgangspositie om elders stampij te maken.¹¹ Vanuit de Solent¹² zette Henry's vloot met ruim 12.000 manschappen koers naar Normandië. De precieze plaats van de landing werd streng geheim gehouden, onder meer door buitenlanders in de maanden voor de invasie te verbieden het land te verlaten. Op 14 augustus zette Henry's leger enkele kilometers ten westen van Harfleur zonder tegenstand voet op Franse bodem. Maar niet nadat eerst

⁶ J. Keegan, *The Face of Battle* (New York 1976), 81

⁷ De hertogdommen Normandië, Gascogne en Guyenne, de graafschappen Touraine, Maine en Anjou, het leenheerschap van Brittannië en Vlaanderen, diverse kastelen op het Franse vasteland en het gedeelde bezit van de Provence; zie A. Curry, *Agincourt: A New History* (Stroud 2006), 44-5

⁸ *ibidem*, 44

⁹ *ibidem*, 46

¹⁰ *ibidem*, 46-8

¹¹ *ibidem*, 46

¹² De zeestraat tussen het eiland Wight en Portsmouth

de koning als eerste van boord was gegaan, om wanorde bij de ontschepping door op plundering beluste soldaten te voorkomen.¹³ Oorlogsbuit was voor middeleeuwse troepen een belangrijke reden om zich bij een legerschare aan te sluiten.¹⁴ Henry vond het niet gepast dat de ene Engelse onderdaan –zijn soldaten– de andere –de inwoners van ‘zijn’ stad Harfleur– beroofde. Terwijl de voorbereidingen voor het beleg begonnen, werden via de oostkant van Harfleur de laatste Franse troepenversterkingen de stad binnengeloodst. Omdat niet bekend was waar Henry zou binnenvallen vond verspreid door Normandië opbouw van troepen plaats. Daarom was er nog geen sprake van één Frans leger dat in staat was Harfleur te ontzetten. De stad stond er alleen voor, met enkele honderden ridders, de goed verdedigbare ligging, de dikke stadsmuren en torens en de nodige artillerie als verdediging. Op 23 augustus was de blokkade van Harfleur compleet en kon het spel van de langste adem beginnen. Terwijl de Engelse artillerie overdag de muren kastijdde, herstelden de bewoners elke nacht opnieuw de grootste schades. Helaas voor de Engelsen was het een warme zomer met als gevolg dat ziektes, met name dysenterie, welig tierden in het kamp van de belegeraars. De waterhuishouding werd beheerst door de stad en het omleiden van afvalwater naar de Engelsen was een eenvoudige ingreep. De onhygiënische omstandigheden in het kamp zelf en de zompige contreien van het stadje maakten de ongezonde mix compleet. De Engelse koning verloor tijdens het beleg van Harfleur meer manschappen aan ziekte dan aan gevechtshandelingen. Ook een flink aantal getrouwen en adviseurs bleven er niet van verschoond. De bisschop van Norwich en de graaf van Suffolk verloren het leven, terwijl de hertog van Clarence, de *Earl Marshal* en de graaf van Arundel zwaar ziek werden afgevoerd naar Engeland, waar de laatste op 13 oktober alsnog overleed. Het noopte Henry na het beleg tot een rigoureuze herziening van strategie.¹⁵

Tijdens het beleg onderhandelden de belegeraars en belegerden regelmatig. De stedelijke delegatie wilde niet toegeven aan de eisen tot overgave, zolang de kans bestond dat de Franse koning hen zou ontzetten. Henry wilde een snelle overgave zodat hij zijn campagne voort kon zetten. Hij deed zijn best het spel zo netjes mogelijk te spelen. De koning beloofde dat de Engelsen de clerus en de kerkelijke bezittingen met rust zouden laten. Vrouwen en kinderen die zich tegen zijn legitieme inname van de stad hadden verzet, zouden niet worden gestraft. Dat gold overigens niet voor de mannen. Er is sprake van een overeenkomst waarin de inwoners zich zouden overgeven tenzij de stad binnen een week werd ontzet door de Dauphin of de Franse koning.¹⁶ Hoe dan ook was het beleg op 22 september voorbij. De Engelse koning stuurde orders naar Engeland waarin handelaren en ambachtslieden werden opgeroepen zich in de stad te vestigen. De zwakken, zieken, wezen en weduwen werden met een aalmoes buiten de bescherming van de stad gezet, om

¹³ Curry, *Agincourt*, 82

¹⁴ *ibidem*, 73; Barnie, *War in Medieval English Society*, 107

¹⁵ Curry, *Agincourt*, 85-92

¹⁶ NN, *Gesta Henrici Quinti, The Deeds Of Henry The Fifth*,. F. Taylor, J.S. Roskell, vert. (Oxford 1975), 51

korte tijd later door rovers van hun laatste schamelte te worden beroofd. Henry liet een klein garnizoen achter ter bewaking van de orde en verdediging tegen heroveringspogingen van Franse zijde. Van het Franse leger vernam men al die tijd taal nog teken. Curry ziet hiervoor diverse redenen. Om te beginnen was het Franse leger gedurende het hele beleg steeds in opbouw en niet in staat om als één strijdmacht te verschijnen.¹⁷ Ook konden de legerleiders het maar niet eens worden over de te volgen tactiek.¹⁸ Bovendien was niet Harfleur, maar waren Henry en de restanten van zijn leger het doel van de Franse militaire bewegingen. Henry begreep dat en maakte zich na de overgave van de stad zo snel mogelijk uit de voeten.¹⁹

De verovering van een bruggenhoofd op Franse bodem had veel te veel tijd en manschappen gevegd. Met een gehalveerd leger leek verovering en bezetting van heel Normandië geen optie. Henry besloot daarom, zeer tegen de zin van zijn militaire adviseurs, op 8 oktober naar Calais te trekken om tijdens de doortocht in ieder geval te kunnen aanschouwen wat hem rechtens toekwam²⁰ en mogelijk om de effectiviteit van het Franse leger te testen.²¹ Tijdens de tocht door het Normandische kustgebied passeerde de legerschare negen rivieren zonder problemen. De tiende rivier, de Somme, was breed en diep en vormde daarmee een stevige hindernis. Henry had zich voorgenomen de rivier over te steken bij een doorwaadbare plaats genaamd Blanche-Taque. In 1346 was Edward *the Black Prince* hier op Franse tegenstand gestuit en er na slag te hebben geleverd in geslaagd de rivier over te steken. Ook Henry stuitte nu op het Franse leger, dat hem vanaf het moment van vertrek uit Harfleur had geschaduwde. De Engelse koning voelde er weinig voor op die plek en op dat moment zijn vermoeide soldaten te strijd in te jagen. Hij nam het leger mee stroomopwaarts, op zoek naar een brug of doorwaadbare plaats. Na steeds weer op bezette of vernielde bruggen te zijn gestoten, vonden zijn verkenners die pas enkele dagen later bij Béthencourt-sur-Somme, zo'n 120 km landinwaarts. Dit keer waren de Engelsen sneller en kon de legerschare zonder tegenstand de Somme passeren. Na de oversteek trok het Franse leger opnieuw met het Engelse op. Bij het plaatsje Agincourt kwamen ze elkaar op 24 oktober tegen. De Franse legerleiding aarzelde slag te leveren omdat men nog extra troepen verwachtte. Op de ochtend van 25 oktober stelde Henry zijn drie slagordes naast elkaar op en nam zelf de leiding over de middelste. De Engelse soldaten en ridders waren in de minderheid, vermoeid, ziek en ondervoed en stonden tegenover de Fransen die met meer zwaar gepantserde ridders waren, fris, agressief en zeker van hun overwinning. Henry spoorde voor aanvang van de strijd zijn mannen aan, maar in andere bewoordingen dan Shakespeare ons wil doen geloven.²² Wat zich vervolgens afspeelde is

¹⁷ Curry, *Agincourt*, 102

¹⁸ *ibidem*, 105

¹⁹ *ibidem*, 101

²⁰ Keegan, *The Face of Battle*, 81; G.L. Harriss, *Shaping the Nation, England 1360-1461* (Oxford 2005), 342

²¹ C.T. Allmand, 'Henry V the Soldier, and the War in France' in G.L. Harriss (ed.), *Henry V: The Practice of Kingship* (Oxford 1985), 125

²² NN, *Gesta Henrici Quinti, The Deeds Of Henry The Fifth*, 79

onduidelijk en al eeuwenlang een punt van discussie.²³ De Engelsen wonnen door, volgens de legende, onvoorstelbare aantallen slachtoffers te maken en zelf minimale verliezen te lijden. Hadden Henry's soldaten een voordeel omdat ze met minder waren, omdat de Fransen zich *en masse* op een relatief kleine groep Engelsen stortten en daardoor veel te weinig bewegingsruimte overhielden? Lag het aan de modder na de zware regenval in de nacht en ochtend? Zorgde de hagel van Engelse pijlen voor net teveel initiële verliezen om het Franse moreel hoog te houden? Was het de aanwezigheid in de voorste linie van koning Henry zelf?²⁴ Eén actie van Henry was zo controversieel dat de geschiedschrijving daarover weinig ruimte voor twijfel laat. Tegen het einde van de veldslag hadden de Engelsen veel gevangenen gemaakt. Henry meende te zien dat de Franse reserves onder leiding van *connotable*²⁵ Charles d'Albret zich opmaakten voor een laatste aanval. Hij voelde zich tegelijkertijd in de rug bedreigd door de slechts gedeeltelijk ontwapende gevangenen, Franse ridders die veel losgeld opbrachten. Henry gaf het bevel de gevangenen onmiddellijk te doden en alleen de belangrijkste, meeste edele, ridders in leven te laten. Elke Engelse ridder die dit weigerde zou zelf worden gedood.²⁶ Voor de tweede keer in twintig jaar werd een groot deel van de Franse elite eerloos gekeeld. In 1396 was hen hetzelfde overkomen na de Slag bij Nicopolis.²⁷ De aanval van D'Albret zette niet door en Engeland won de slag, volgens de legende met duizenden, volgens sommigen tienduizend, doden aan Franse kant en enkele honderden aan Engelse. Enkele dagen later bereikten Henry en zijn leger Calais, sinds 1360 en tot 1558 Engels grondgebied. Eind november was hij terug in Londen.²⁸

Henry V was in 1413 zijn koningschap begonnen als opvolger van Henry IV, die door een staatsgreep aan de macht was gekomen. Henry IV had de legitieme vorst Richard II in 1399 aan de kant geschoven en in het gevang laten verkommeren. Zoon zijn van deze vader was een last voor Henry. Hij vond het dan ook nodig zijn koningschap extra te legitimeren. Om zijn godvruchtigheid te benadrukken bestreed hij de Lollards²⁹ op bloedige wijze, onderwijl hun voorman en zijn goede vriend John Oldcastle terechtstellend. Hij toonde berouw voor de wijze waarop zijn vader aan de macht was gekomen door Richard II te laten herbegraven op een plek die recht deed aan zijn voormalige koningschap. Bovendien deed Henry een gooi naar de Franse kroon. Hij wilde goed en waarachtig koningschap in Engeland herstellen en door zich te beroepen op zijn historische rechten in Frankrijk liet hij weten dat ook daar van plan te zijn.³⁰ In Frankrijk waren de

²³ Keegan, *The Face of Battle*, 87

²⁴ Voor een complete opsomming, niet zozeer waarom de Engelsen wonnen als wel waarom de Fransen verloren, zie Curry, *Agincourt*, 293-4

²⁵ Oorspronkelijk stalmeester, hier in de rol van bevelhebber

²⁶ Harriss, *Shaping the Nation*, 544

²⁷ B.W. Tuchman, *A Distant Mirror The Calamitous 14th Century* (New York 1978), 562

²⁸ Curry, *Agincourt*, 285

²⁹ Een pre-reformatieve religieus-maatschappelijke stroming waarin rijkdom van kerk en adel werd aangevochten en een sober leven werd aangemoedigd.

³⁰ G.L. Harriss (ed.), *Henry V: The Practice of Kingship* (Oxford 1985), 204

omstandigheden explosief. Daar vochten twee partijen al jaren om de meeste invloed op een zwakke koning. De vete tussen de dynastieën van Bourgondië en van Orléans vormde een verstoring van de politieke orde die alleen goed koningschap –volgens Henry die van hem zelf wel te verstaan– kon verhelpen. Die ambitie leek een gevaarlijke gok: van intrigeren in de Franse onenigheid hadden de Engelsen nooit veel profijt gehad en Engeland was door de hoge kosten van oorlogvoering op continent en eiland verarmd. Het gebrek aan animo dat daarvan het gevolg was, noopte Henry tot een andere benadering. Hij besteedde veel aandacht aan de promotie van zijn ideaal. Het lukte hem parlementaire en kerkelijke steun voor zijn plannen te krijgen door, als vroom vorst, de morele rechtvaardiging ervan onvermoeibaar onder de aandacht te houden. Het ging niet om de verovering van Frankrijk maar om herstel van het recht op gebieden die de Engelse koning al sinds Willem de Veroveraar bezat. Dat recht was hem in de voorliggende 200 jaar steeds meer ontzegd. Het ging niet om oorlog tegen Frankrijk, maar om het krijgen van het gelijk en het legitimeren van zijn koningschap. Dankzij de continue een-tweetjes van de hertogen van Orléans en Bourgondië waren de diplomatieke wegen om het verkrijgen van dat recht te bewerkstelligen echter platgetreden. Als een Clausewitz *avant la lettre* betekende oorlog volgens Henry enkel de voortzetting van diplomatie met andere middelen. Geweld was het uiterste middel³¹ en oorlog het ultieme instrument om recht te doen gelden. Het was Henry niet te doen om geldelijk gewin. Hij was gevoelig voor de toen onder geleerden gehuldigde visie dat de ridderlijke uitbuiting van oorlog en de hang naar eer en glorie, zinloos en moreel onjuist was, zeker als het betekende dat christenen onderling strijd leverden.³² Als er oorlog moest worden gevoerd, dan wel op een christelijke manier, dus met regels en discipline, met eerlijk onderhandelen, met respect voor bezit, de kerk, vrouwen en kinderen, en zonder vernietiging, plundering en moorden. Concreet betekende dat het afkondigen van disciplinaire orders en maatregelen te velde, het voeren van belegeringen gericht op in bezit name in plaats van vernietiging en een einde aan de plundertochten die het de eerste helft van de Honderdjarige Oorlog gekenmerkt hadden.³³

Henry was in de eerste plaats militair. Hij vocht tegelijkertijd aan twee verschillende fronten. Hij vocht niet alleen tegen Frankrijk, om wat hem toekwam op te halen, maar was tegelijkertijd ‘Gods eigen soldaat’.³⁴ In die rol bestreed hij de Lollards en onderging hij de bezoeken die God hem oplegde, aldus zijn chroniqueurs. Als beloning werden hem zijn overwinningen geschonken en stelde God zich aan zijn zijde op: ‘*God is an Englishman*’ is het beeld dat volgens Allmand toentertijd overheerste.³⁵ Met dat vertrouwen werd het gebruik van oorlogsgeweld een verzoek om hemelse rechtspraak en de enige manier om uit de impasse met Frankrijk te komen. Henry ventte

³¹ Allmand, ‘Henry V the Soldier, and the War in France’, 120

³² Harriss, *Shaping the Nation*, 540

³³ Allmand, ‘Henry V the Soldier, and the War in France’, 129

³⁴ *ibidem*, 119

³⁵ *ibidem*, 120

Gods steun en bescherming uit bij de hoge adel, de gentry en daarachter het volk en won daarmee hun hulp en steun. De clerus beaamde desgevraagd de rechtvaardigheid van zijn oorlog. Vanaf de preekstoel werden de Engelsen opgeroepen tot gebed en deelname aan de strijd. Het geloof was een belangrijk instrument in het bereiken van de eenheid. Ook de steun van Londen mag echter niet onvermeld blijven. De stad had hem in november 1415, na zijn overwinning in Agincourt, als een Romeins triomfator ingehaald en stuurde geld en boogschutters voor Henry's tweede campagne in Normandië in 1417.³⁶

Het beeld dat de kronieken van Henry neerzetten, toont in de eerste plaats zijn totale gerichtheid op oorlog. Hij voerde meer dan de helft van zijn regeerperiode in Frankrijk campagne. Henry begreep wat leiderschap betekende en gebruikte die vaardigheid ook tijdens de gevechten, waaraan hij zelf met veel vertoon van moed en vaardigheid deelnam.³⁷ De traditionele ridders wisten wat er op het slagveld van hen werd verwacht. Dat lag anders voor het voetvolk. Voor de optimale inzet van de infanteristen was controle over hun gedrag onmisbaar. Henry kende het belang van discipline en orde en benutte die kennis ten volle. Hij was daarnaast flexibel en kon zich, zowel op het diplomatieke vlak als tijdens de slag of belegering, aan veranderende omstandigheden aanpassen.³⁸ Hij was energiek en fanatiek. De dag na zijn huwelijk³⁹ vertrok hij voor de derde keer naar Frankrijk. Dit keer voor een veldtocht waarvan hij niet meer levend zou terugkeren.⁴⁰ De kronieken die het leven van Henry en de slag bij Agincourt beschrijven, hebben een nationalistische ondertoon, uitgedrukt in ontzag voor Henry's prestaties en in het feit dat de Fransen volhardden in hun weerstand tegen de legitieme troonsbestijging door een Engelse vorst en wilden maar niet erkennen dat God aan de kant van Engeland stond.⁴¹ In het volgende hoofdstuk zal het middeleeuwse nationalisme nader worden bekeken.

³⁶ Allmand, 'Henry V the Soldier, and the War in France', 120-124

³⁷ *ibidem*, 129

³⁸ *ibidem*, 130

³⁹ Op 2 juni 1420

⁴⁰ Harriss, *Shaping the Nation*, 550

⁴¹ Allmand, 'Henry V the Soldier, and the War in France', 134;

De natie aan het woord

Een deel van de Britse historici⁴² beschouwt het einde van de veertiende en begin van de vijftiende eeuw als de tijd waarin het Engelse nationalisme ontstaat. John Barnie heeft het over nationalisme als het bewustzijn en uitdragen van een collectieve identiteit door een volk, gebaseerd op gezamenlijke etnische, taalkundige en geografische kenmerken. Volgens Barnie waren de eerste tekenen van Engels patriotisme zichtbaar tijdens de regering van Edward III en nam het vaderlandslievende sentiment verder toe onder Richard II; “*but nationalism in its fullest sense was the product of the fifteenth century.*”⁴³ In *The Construction of Nationhood* stelt Adrian Hastings dat nationalisme uit een aantal gelaagde fenomenen bestaat. Om te beginnen noemt hij intensief gebruik van de volkstaal als kenmerk. In Engeland deed zich in de late middeleeuwen het verschijnsel voor dat de kerk en de wetenschap zich bedienden van het Latijn, het volk Engels sprak, terwijl aan het hof Frans de voertaal was. Sinds het koningschap van Edward III en dus ook tijdens Henry V’s regering werd Frans steeds vaker ter zijde geschoven ten faveure van de volkstaal, het Engels.⁴⁴ Volgens Barnie is de voorkeur voor het Engels geen waterdicht bewijs voor groei van het nationalisme. Hij stelt dat de meest fanatieke patriotten de chroniqueurs waren. Zij die zich bewust waren van Englands geschiedenis en de legendes en tradities bevorderden, schreven voornamelijk in het Latijn.⁴⁵ Ondertussen bedienden ook de bovenste lagen van de Engelse samenleving zich in de veertiende eeuw van de volkstaal. Dat begon bij de landadel, maar rond 1400 was het Frans ook aan het hof duidelijk op zijn retour. Wat betreft literatuur en poëzie was het beeld diffuus en bleven Frans en Engels nog lange tijd naast elkaar gebruikt worden. Volgens Barnie gingen ontwikkeling van taal en nationaal sentiment niet gelijk op.⁴⁶

Een volgende laag in Hastings model is de etniciteit: een groep met een gezamenlijke identiteit en gesproken taal. De natie is daar de overtreffende trap van, waarbij de nadruk ligt op nationaal en historisch zelfbewustzijn, drang naar autonomie en controle over territorium. In een natiestaat zijn de deelnemers of bewoners, niet alleen onderdanen van een soeverein maar ook ‘horizontaal verbonden’ als in een onzichtbare ketting, in een grote mate van saamhorigheid en ‘eigenaar’ van de staat.⁴⁷ Henry V wist dit als geen ander: hij mocht als vorst een beroep doen op zijn onderdanen maar was hen tegelijkertijd schatplichtig. Henry ontleende zijn legitimiteit als vorst enerzijds aan het feit dat hij een volk had dat die legitimiteit erkende. Anderzijds was hij Gods boodschapper en wraakengel en dat was de andere stut onder zijn koningschap. Door hem – en door hem alleen – kwam Gods zegen over de Engelse natie. Het benadrukken van zijn

⁴² Behalve de in dit essay genoemde historici o.a. Linda Colley en Eric Hobsbawm; zie hiervoor . A. Hastings, *The Construction of Nationhood* (Cambridge 1997), 56

⁴³ Barnie, *War in Medieval English Society*, 97

⁴⁴ Hastings, *The Construction of Nationhood*, 2-3

⁴⁵ Barnie, *War in Medieval English Society*, 102

⁴⁶ *ibidem*, 101

⁴⁷ Hastings, *The Construction of Nationhood*, 3 & 25

vroomheid leek Henry uitstekend te beheersen. Zijn overwinningen op de Fransen – ook bij Agincourt – schreef hij niet toe aan zijn eigen handelen, maar waren het bewijs dat God aan zijn zijde stond, dat zijn zaak een rechtvaardige was, dat door zijn juiste optreden God op de hand van de Engelsen was, ze Zijn uitverkoren volk waren.⁴⁸

Hastings past de verschillende lagen binnen het prototypische nationalisme toe op de geschiedenis van de Engelse middeleeuwen. Terwijl het eiland nog opgedeeld was in Angelsaksische koninkrijken waren die koninkrijken wel één natie, verenigd door één taal en één kerk. Niet voor niets onderschreef Bede in 730 het bestaan van die natie met zijn *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*. Met het vertalen van dit en soortgelijke werken in het oud-Engels onder Alfred de Grote (847-899), zette het Engelse volk een volgende stap richting een volwaardige natiestaat.⁴⁹ Hastings onderstreept die ontwikkeling door de vele economische, maatschappelijke en religieuze vernieuwingen op te sommen. Zo noemt hij het in de middeleeuwen toenemende gebruik van de volkstaal bij de codificatie van de wet, in kronieken, theologische en filosofische verhandelingen en poëzie, invoering van een enkelvoudig muntstelsel en de opkomst van Londen als het commerciële hart. Ook de *shires*⁵⁰ droegen bij aan het nationale bewustzijn. De bestuurlijke indeling in graafschappen was rond het eerste millennium gereed. De *shires* waren groot genoeg om het unitaire bewustzijn van de Engelsen te schragen, belangrijk genoeg om solidariteit en loyaliteit te kanaliseren maar te klein om separatisme aan te wakkeren.⁵¹ Hastings concludeert dat de Engelse natiestaat vóór 1066 al een feit was. Na hun overname van de Engelse troon assimileerden de Normandiërs, zelf van Scandinavische origine, binnen enkele generaties. Een waarschijnlijke verklaring hiervoor is niet alleen dat ze sociaal en intellectueel door de Engelse samenleving werden geabsorbeerd; wat ook een rol speelde was dat enkel de mannen naar Engeland kwamen. Ze trouwden met autochtone vrouwen die hun kinderen in de Engelse traditie opvoedden. Desondanks insemineerden de Normandiërs door hun veroveringsdrift het Angelsaksische volk met het imperialistische vuur dat in later eeuwen Engeland tot wereldkampioen maakte. Ze verdrongen de Engelse taal ten gunste van het Frans. Dat zorgde er – paradoxaal genoeg – voor dat de het gevoel van eenheid in de drie eeuwen na 1066 een kwijnend bestaan leidde, om met de herinvoering van het Engels onmiddellijk weer op te bloeien.⁵² Hastings stelt dat pas in de veertiende eeuw ‘*did anything reasonably describable as the English nation begin to re-emerge*’.⁵³ De groei van het nationale bewustzijn verliep dus niet gelijkmatig. Vlot en luchtig presenteert Hastings een voor ons verhaal bruikbare en tegelijk ethnocentrische en deterministische redenering. Een kanttkening lijkt gepast. Immers, hetzelfde Scandinavische

⁴⁸ Barnie, *War in Medieval English Society*, 103; Harriss, *Shaping the Nation*, 544

⁴⁹ Hastings, *The Construction of Nationhood*, 36

⁵⁰ Oorspronkelijk Angelsaksische graafschappen

⁵¹ Hastings, *The Construction of Nationhood*, 36-41

⁵² *ibidem*, 44-5

⁵³ *ibidem*, 43

bloed dat door de Normandische aderen stroomde, had ook Sicilië, Ierland, Schotland, Palestina en Normandië zelf veroverd, maar daar vreemd genoeg geen *Empire* verwekt. Hastings besluit zijn betoog met de handboog⁵⁴, volgens hem geïntroduceerd door de Normandiërs en van essentieel belang voor het Engelse nationalisme. Die boog was immers het ‘*weapon of choice*’ van de Engelse infanterist, een man uit het volk die tijdens buitenlandse veldtochten werd betaald door de koning. Met de boog in handen van de gewone man wonnen de Engelsen Crécy, Agincourt en andere veldslagen uit de Honderdjarige Oorlog. Op die manier stond de het Engelse volk tegenover de Franse adel. De overwinningen werden niet behaald in een kleinschalig handgemeen tussen vorsten en heren van stand maar door onderdanen samen met hun koning en uit naam van het vaderland.⁵⁵ Het traditionele motief om financieel voordeel uit deelname aan de militaire ambities van de vorst te halen – door plundering en inruilen van persoonlijke gevangenen tegen losgeld – was voor het gewone volk niet weggelegd. Volgens Curry leek het gevangen nemen van tegenstanders daarvoor teveel op een loterij.⁵⁶ De infanterist had een andere motivatie nodig om zijn leven in de waagschaal te leggen. Dat motief bestond enerzijds uit de noodzaak om huis en haard op offensieve wijze te beschermen,⁵⁷ anderzijds de eer om als gewone man zij aan zij met de koning te mogen strijden en bij te mogen dragen aan de eer en glorie, de geschiedenis en de veiligheid van het vaderland. Volgens Curry speelden drang naar avontuur en een gevoel van saamhorigheid ook mee.⁵⁸ Het omgekeerde gold ook: de overwinnaars op het slagveld van Agincourt representeerden alle Engelsen; hun triomf was Englands triomf.⁵⁹

Haaks op de ontluikende vaderlandsliefde stond de rol van religie. Nationalisme en de kerk beten elkaar niet openlijk, maar de bisschoppen keken met argusogen naar de nieuwe gevoelens en interesses van het volk. De kerk had vanaf de vroege middeleeuwen zelf een belangrijke rol vervuld in de eenwording van Engeland.⁶⁰ Het Engelse episcopaat gold in de late middeleeuwen als voorbeeld voor alle andere gebieden waar de katholieke kerk het voor het zeggen had. Logisch dus dat de paus in 1154 koning Henry II opriep Ierland onder zijn hoede te nemen. De monastieke kerk daar vormde het andere uiterste op de schaal van voorbeeldigheid: de Ierse religieuze gemeenschap was eigenzinnig, autonoom en wars van hiërarchie.⁶¹

Spiritueel en institutioneel internationalisme waren in het belang van de kerk en het Engelse episcopaat probeerde de ogen van de kudde op Rome gericht te houden. Door het Westers Schisma van 1378 werd die noodzaak voor de kerk alleen maar groter. Met een paus in Rome en een

⁵⁴ In het Engels de *longbow*

⁵⁵ Hastings, *The Construction of Nationhood*, 48-49

⁵⁶ Curry, *Agincourt*, 73

⁵⁷ Barnie, *War in Medieval English Society*, 107

⁵⁸ Curry, *Agincourt*, 73

⁵⁹ Harriss, *Henry V*, 207

⁶⁰ Hastings, *The Construction of Nationhood*, 51

⁶¹ *ibidem*, 52

gelijktijdige paus in Avignon was de eenheid in de kerk ver te zoeken. Engeland steunde de Roomse paus onvoorwaardelijk maar het Engelse nationalisme nam onderwijl gestaag toe. Ondanks de steun van de Tudors voor de paus van Rome groeide het vorstelijke verzet tegen de aanstelling van buitenlandse aartsbisschoppen en uiteindelijk brak Henry VIII voorgoed met de katholieke kerk.

Zover was het in de tijd van Henry V nog niet. Eerdere veldslagen in de Honderdjarige Oorlog hadden het nut van infanterie naast ridders meer en meer bewezen. Zonder de hulp van het gewone volk was zijn streven de Franse kroon te heroveren gedoemd.⁶² Zonder voldoende manschappen de strijd aan gaan was wat al te veel gevraagd van Gods helpende hand. Henry's probleem was dat het Engelse volk niet direct een belang had bij een Franse kroon op het hoofd van hun vorst.⁶³ Het lag nooit in de bedoeling beide landen samen te voegen, het ging in dat vorstelijke hoofd slechts om een personele unie. Met dat doel onderdanen vragen hun leven in de waagschaal te stellen zou weinig enthousiasme ontmoeten. Het Engelse volk had eenvoudigweg geen baat bij een koning die een bijbaantje wilde als koning van Frankrijk. Henry had een list nodig. Hij propageerde het kortweg als volgt: de Fransen hadden Gods toorn over zich afgeroepen en de Engelsen waren uitverkoren Zijn straf over de Fransen te brengen. God verwachtte niet anders dan dat de Engelsen vochten voor Henry, Zijn boodschapper. Voor God, vorst én vaderland was dus het devies. Het onrecht moest vergolden, alleen zo kon er vrede zijn tussen Engeland en Frankrijk. Op die wijze waren religie en nationalisme in het vroegvijftiende-eeuwse Engeland twee kanten van dezelfde medaille.

Nationalisme heeft bij velen een negatieve connotatie, vooral waar het op agressieve wijze is uitgedragen. Hastings spreekt over '*a very powerful, and frequently damaging, historical force*'.⁶⁴ Ook het vroege Engelse nationalisme had minder fraaie kanten. Als men de Fransen niet vreesde, dan zag men er wel op neer. Ook andere 'buitenlanders' werden meer en meer met een schuin oog bekeken. Zo werden Joden eind dertiende eeuw uit Engeland verbannen⁶⁵ en werd Iers', Welsh' en Schots' streven naar onafhankelijkheid lange tijd bruto afgestraft. Tijdens de voorbereidingen voor de militaire campagnes onder Henry V werd buitenlanders niet toegestaan het land te verlaten of betreden.

Voor zover kenbaar uit de geschreven geschiedenissen misbruikte de werkelijke Henry V de prille nationale identiteit om zijn eigen fixatie te bevredigen. Hij formuleerde zijn boodschap in termen die voor zijn tijdgenoten onweerstaanbaar waren, een mix van religie en vaderlandsliefde. Allmand vraagt zich af of Henry's contemporaine chroniqueurs hem doelbewust in een mal van goed koningschap persten door hem af te beelden als een energiek bestuurder, een strijder voor

⁶² Curry, *Agincourt*, 64

⁶³ C. Allmand, *Lancastrian Normandy, 1415-1450* (Oxford, 1983), 22

⁶⁴ Hastings, *The Construction of Nationhood*, 6

⁶⁵ *ibidem*, 51-3

rechtvaardigheid en de verdediger van Gods Kerk, in plaats van zijn verdiensten en aanpak voor zichzelf te laten spreken.⁶⁶ Die kroniekschrijvers worden in het volgende hoofdstuk onder de loep genomen.

⁶⁶ Allmand, 'Henry V the Soldier, and the War in France', 118

Het contemporaine beeld

Een belangrijke contemporaine bron voor de bestudering van nationalisme in Henry's tijd is de *Gesta Henrici Quinti*, waarschijnlijk geschreven door een priester aan het Engelse hof en voltooid in het voorjaar van 1417.⁶⁷ Het is geen kroniek maar een propagandistisch ooggetuigenverslag. Dat blijkt ondermeer uit het feit dat het werk begint met de troonsbestijging van Henry in 1413 en vervolgens slechts drie zaken uitgebreid beschrijft: zijn strijd tegen Oldcastle en de Lollards, de campagne in Normandië en het bezoek van keizer Sigismund aan Londen. Het doel is Henry te presenteren als een '*devoutly Christian prince who, with his people, enjoyed God's constant approval and the support of Him and His Saints*'.⁶⁸ Daarmee lijkt het werk vooral bedoeld om Henry's beleid, zowel in Engeland en Frankrijk als op het Concilie van Konstanz, te rechtvaardigen.⁶⁹ Niet alleen in de Honderdjarige Oorlog maar ook tijdens dat concilie stonden Engeland en Frankrijk lijnrecht tegenover elkaar. De Fransen steunden hun eigen paus te Avignon. Met de *Gesta* lijkt Engeland de steun voor de Romeinse paus kracht bij te willen zetten. Engeland had met Gods steun de ketters in eigen land en de supporters van 'de andere paus' immers verslagen. Antonia Gransden acht het niet onwaarschijnlijk dat het propageren van Henry's buitenlandse beleid, onder andere tijdens de sessies van het Concilie van Konstanz, zelfs het belangrijkste doel was van de *Gesta*.⁷⁰ Na dit werk volgde nog meer geschreven eerbetoon aan Henry.⁷¹ Hij werd verheerlijkt als nationale held en als vrome koning. Naast de *Gesta* lijkt ook de *Vita Henrici Quinti* bedoeld om de handen op elkaar te krijgen voor de oorlog met Frankrijk en het koninklijke beleid te legitimeren.⁷² Het beschrijft Henry's gehele leven en is niet minder propagandistisch van aard. De *Vita* werd in 1437 geschreven door Titus Livius Foro juliensis⁷³ en was, in tegenstelling tot de *Gesta*, in de vroegmoderne tijd al bekend, getuige het feit dat dit werk in 1513 in het Engels werd vertaald om Henry VIII aan te sporen opnieuw het zwaard te heffen tegen de Fransen.⁷⁴ Laatmiddeleeuwse kronieken werden geschreven door en voor de religieuze stand die tevens de academische wereld bestierde. Deze twee werken waren echter niet gericht aan

⁶⁷ A. Curry, *The Battle of Agincourt, Sources and Interpretations* (Woodbridge 2009), 22

⁶⁸ Curry, *Sources and Interpretations*, 23

⁶⁹ Het Concilie van Konstanz was bedoeld om het schisma in katholieke kerk tot een voor alle partijen bevredigend en bindend einde te brengen; zie Curry, *The Battle of Agincourt*, 23; A. Gransden, *Historical Writing in England*, vol. II, c. 1307 to the Early Sixteenth Century (London 1982), 203

⁷⁰ Gransden, *Historical Writing in England*, 204

⁷¹ Voor een uitputtende overzicht zij verwezen naar Anne Curry, *Sources and Interpretations* en Antonia Gransden, *Historical Writing in England*

⁷² Gransden, *Historical Writing in England*, 197; Curry, *Agincourt*, 260

⁷³ Alias Tito Livio dei Frulovisi, geboren rond 1400 in Ferrara, Italië; zie Curry, *Sources and Interpretations*, 53

⁷⁴ Bedoeld wordt *The First English Life of Henry the Fifth*; dit werk is meer een parafrasering van de *Gesta* dan een letterlijke vertaling; de vertaler is onbekend, de titel is er in 1922 door C.L. Kingsford aan toegevoegd; zie Curry, *Sources and Interpretations*, 203 e.v.; Allmand, 'Henry V the Soldier, and the War in France', 134; Gransden *Historical Writing in England*, 197

een klerikaal publiek, maar stichtelijk bedoeld voor de hofhouding en de adel.⁷⁵ Titus Livius spreekt rechtstreeks tot nieuwe koning Henry VI om hem aan te sporen zijn vaders voorbeeld te volgen.

*I haue therefore written the life and shyninge Acts of this most victorious Kinge, thie father, to thee, the most Christian Kinge, his sonn, of whose manners and condicions the most parte of all Christian nations trust to be th'ensuer and follower. Not that I preferr and laude warr and discention, rather then tranquillitie and peace; but if thou maiest haue none honest peace, that then thou shalt seeke peace and rest with victorie to both thie realmes by thy vertue and battaile, and by those feates by with thie Father attamed both his aduersaries and thine. And euer in all works intend thou to ensue the vertuous manners of that Godly Kinge, thie Father.*⁷⁶

Een ander verschil tussen de *Gesta* en de *Vita* is, dat de eerste door een ooggetuige is geschreven en daardoor een reëler beeld van de daden en woorden van Henry weer zou mogen geven, ondanks de propagandistische teneur van de *Gesta*. De *Vita* is vijftien jaar na Henry's dood geschreven en gebaseerd op verklaringen uit de tweede hand. Henry krijgt daardoor een nog nobeler houding, terwijl zijn rol tijdens de veldtochten breder wordt uitgemeten, overigens zonder de hulp van de Almachtige teniet te doen. De auteur schrijft vanuit een humanistisch perspectief en dat zorgt ervoor dat modellen en redeneringen uit de klassieke oudheid voorbij komen. Omdat de *Gesta* tot de herontdekking in de negentiende eeuw vergeten was, is de *Vita* de bron voor de historische en literaire werken die er na volgden. Thomas Walsingham schreef de *St. Albans Chronicle* rond 1420. Dit is een compilatie van kronieken, een rechtvaardiging van Henry's verovering van Normandië en een eerbetoon en geschenk aan de koning. Ook Walsingham gebruikt teksten uit de klassieke oudheid om de prestaties van zijn vorst daarmee op gelijke hoogte te kunnen stellen.⁷⁷

Het is moeilijk aan te tonen, maar volgens Gransden en Curry zijn er aanwijzingen dat deze drie werken in opdracht van het hof werden geschreven⁷⁸ in tegenstelling tot wat tot en met de eerste helft van de vijftiende eeuw gebruikelijk was.⁷⁹ Propaganda, *public relations*, *marketing* of hoe we het thans ook willen noemen, blijktbaar was het nodig om de motieven, woorden en daden van Henry V duidelijk over de Bühne te brengen en aan te tonen dat de belangen van de koning en die van de natie dezelfde waren. Dat aan te tonen was nodig vanwege de acties van de adel die de

⁷⁵ Gransden *Historical Writing in England*, 210

⁷⁶ T. Livius, *The First English Life of King Henry the Fifth*, nn vert., C.L. Kingsford ed. (Oxford 1911), 7

⁷⁷ Curry, *Sources and Interpretations*, 48-9

⁷⁸ Gransden, *Historical Writing in England*, 203; Curry, *Sources and Interpretations*, 54

⁷⁹ A. Gransden, 'Propaganda in English medieval historiography', *Journal of Medieval History*, Volume 1, Issue 4 (December 1975), 374

rechtmatigheid van zijn koningschap in twijfel trok en het parlement dat slechts morrend instemde met zijn campagnes. De boodschap van de genoemde werken was steeds: de vorst deed wat goed was voor zijn volk en vroeg hen daarom om steun en offers. In het volgende hoofdstuk blijkt dat Shakespeare dat appèl ter meerdere eer en glorie van zijn koningin bijna twee eeuwen later nog eens dunnetjes over deed.

De vroegmoderne tijd – Shakespeare en Henry V

Shakespeares *The Life of King Henry the Fifth*⁸⁰ is het laatste door hem geschreven toneelstuk in een reeks geschiedenissen. Die reeks wordt voorafgegaan door komedies en gevolgd door de beroemde tragedies, die hij schreef op het hoogtepunt van zijn carrière. *Henry V*, zoals ik het hier besproken toneelstuk kortweg zal noemen, is verre van Shakespeares beste werk. Er is nauwelijks een plot en het bevat karakters die op het eerste gezicht meer omwille van de continuïteit met eerdere toneelstukken dan voor hun functie in het verhaal zijn opgenomen. Het is eigenlijk een glorieuze parade langs verraad, beleg en slagveld naar de Franse troon en de hand van de Franse prinses. Volgens literatuurwetenschappers is het stuk meer episch dan dramatisch van aard. Het verhaalt op triomferende wijze over de Engelse strijd voor rechtvaardigheid en een door God gezegende overwinning. Shakespeare zette Henry neer als krijger, koning en held.⁸¹ Dat was in lijn met de hierboven besproken *Gesta Henrici Quinti*, de *Vita Henrici Quinti* en de daarop gebaseerde kroniek van Holinshed uit 1577.⁸² Het toneelstuk moet ook worden gezien in de context van de nog galmende schande over het verlies van Calais in 1558, de euforie van de overwinning op de Spaanse Armada in 1588 en angst voor een nieuwe Spaanse invasiepoging in 1598, één jaar voor de vermoedelijke première van *Henry V*.⁸³ Het stuk dient niet alleen ter verstrooiing, lering en vermaak maar ook voor versterking van de nationale eenheid.⁸⁴ Dat stelde de literator Elmer Edgar Stoll in 1922 toen hij schreef dat het geniale van het stuk zit in de verbeelding van het leven en in het welbespraakte en de poëzie van de teksten, maar ook in de patriottische hartstocht die door het stuk stroomt.⁸⁵ Hoewel Stoll lyrisch constateerde dat het ‘*once more unto the breach, dear friends, once more*’⁸⁶ tijdens de Eerste Wereldoorlog regelmatig en hopeloos opklonk uit de Britse loopgraven, merkte hij op dat *Henry V* vooral gaat over eer en glorie en minder over vaderlandsliefde. Hoe meer eer in de strijd wordt verkregen, hoe beter zegt Henry met ‘*the fewer men, the greater share of honour*’.⁸⁷ Stolls tijdgenoot Charles Williams is het gedeeltelijk met hem eens: *Henry V* is niet in de eerste plaats een patriottisch toneelstuk. Het gaat volgens Williams veeleer over elkaar bevechtende monarchieën. De liefde voor het vaderland komt pas tevoorschijn

⁸⁰ Volgens literatuurhistorici naar alle waarschijnlijkheid voor het eerst opgevoerd in 1599; zie ondermeer G. Bullough, *Narrative and Dramatic Sources of Shakespeare, Volume IV Later English History Plays: King John, Henry IV, Henry V, Henry VIII* (London 1966), 347

⁸¹ L.B. Campbell, *Shakespeare's "Histories"* (London 1964), 255

⁸² De kroniek van Holinshed wordt beschouwd als Shakespeares belangrijkste historische bron; zie Bullough, Dorius, Campbell, Gransden

⁸³ Campbell, *Shakespeare's "Histories"*, 257 & 269

⁸⁴ Hastings, *The Construction of Nationhood*, 56

⁸⁵ E.E. Stoll, *Poets and Playwrights* (Minnesota 1930) geciteerd in R.J. Dorius (ed.), *Discussions of Shakespeare's Histories* (Boston 1964), 125

⁸⁶ Shakespeare, *The Life of King Henry the Fifth Act III, i, 1*; hiervoor is gebruik gemaakt van de uitgave W. Shakespeare, 'Henry V', Wordsworth Classics, C. Watts ed. (Ware 2000)

⁸⁷ Stoll, *Poets and Playwrights*, 126; het citaat is uit Shakespeare, *The Life of King Henry the Fifth Act IV, iii, 22*

als het volk, de natie, zich in slagorde op het strijdperk opstelt.⁸⁸ Volgens Geoffrey Bullough is *Henry V* doorregen met zowel een politieke als een sociale streng. Het stuk gaat over zowel Engeland als zijn koninklijke vertegenwoordiger. Henry is geen eenzame ster aan het historische zwerk maar omringd door zijn edelen, clerus en volk.⁸⁹ De eerder genoemde historicus Hastings beschouwt de hele reeks van Shakespeares *Histories*, van *Richard II* tot *Henry V*, als sterk nationalistisch, juist omdat in de periode die deze werken beschrijven volgens hem het Engelse nationalisme ontkiemde. Hastings ziet de aandacht in Shakespeares werken voor de gewone man⁹⁰ als duidelijke aanwijzing voor diens nationalistische bedoelingen met het toneelstuk. Ook het feit dat het leger, dat grotendeels bestond uit soldaten uit het volk, het Franse adellijke leger versloeg, getuigt daarvan. Dat leger vocht zij aan zij met de koning, die de camaraderie met zijn soldaten bejubelde. Zo lagen de historische feiten volgens de bronnen, met name Holinshed.⁹¹ Shakespeare laat niet na ze in het toneelstuk te tonen.⁹²

Henry V is geen eenvoudig stuk. Het kent diverse lagen en moest zowel het publiek in de engelenbak als de gestudeerde lezer vermaken. Naast literaire puzzels als de dood van Falstaff, laat Shakespeare zaken van maatschappelijk en nationaal belang niet onbesproken. Hij stelt vier belangrijke thema's uit zijn tijd aan de orde. Het perfide Frankrijk, waarmee men eind vijftiende eeuw een ander conflict had dan ten tijde van Agincourt, wordt op niet mis te verstane wijze te kijk gezet. De moeizame relatie tussen staat en kerk, in Shakespeares eeuw verder aangetast door de Reformatie, wordt knap naar het verleden terug geslingerd en daar behandeld op een moment waarop de eenheid in de christelijke kerk al enkele rotte plekje vertoonde. Tegelijkertijd brengt Shakespeare religieuze kwesties ter tafel door karakters zich af te laten vragen of christelijke staten onderling wel oorlog mogen voeren en zo ja, aan wiens kant God dan staat. Hij schroomt evenmin zich te begeven tussen de voetangels en klemmen van de discussie over een 'rechtvaardige oorlog' en de rol daarin van vorst en onderdaan. Een vierde onderwerp dat *Henry V* behandelt, heeft te maken met de discussie over de modernisering van de oorlogvoering die eind zestiende eeuw in volle gang was. Deze onderwerpen worden in het resterende deel van het hoofdstuk nader toegelicht.

Oorlog werd in het vroegmoderne Engeland beschouwd als heilzaam voor binnenlandse twisten en andere maatschappelijke kwalen.⁹³ *'Be it thy course to busy giddy minds With foreign*

⁸⁸ C. Williams, *Shakespeare Criticism: 1919-1935* in R.J. Dorius (ed.), *Discussions of Shakespeare's Histories*, 135

⁸⁹ Bullough, *Narrative and Dramatic Sources of Shakespeare*, 355

⁹⁰ Karakters als Pistol, Bardolph, Nym, Fluellen, Williams etc.

⁹¹ Campbell, *Shakespeare's "Histories"*, 290

⁹² Hastings, *The Construction of Nationhood*, 56

⁹³ W.S. Churchill, *A History of the English-Speaking Peoples, Volume I The Birth Of Britain* (London 1956), 315

quarrels' laat Shakespeare de vader-koning prins Henry adviseren.⁹⁴ Zo'n samenzweerderige Henry zou niet makkelijk geliefd lijken bij het volk. Shakespeare ruilt dat karakter uit *Henry IV* in *Henry V* in tegen een vorst met de allerhoogste ethische idealen. Het theaterpubliek kwam om een held te zien, een held die oorlog tegen Frankrijk voerde vanwege morele idealen. Een held die op elk gebied zijn mannetje stond, of het nou ging over religie, over staatszaken of oorlogvoering. Dat lijkt eerder een eerbetoon aan de Tudor dynastie en meer in het bijzonder aan koningin Elizabeth en haar vader Hendrik VIII, want zo'n groot denker was Henry V niet.⁹⁵ Ondertussen zet Shakespeare de Fransen neer als arrogant en ijdel, waarbij vooral de Dauphin en de hertogen van Orléans, Berry en Bourbon, *connotable* d'Albret en maarschalk Boucicaut de onbezonnenheid verwoorden. De Dauphin stuurt een doos tennisballen met de boodschap dat de jonge koning Henry daar maar mee moet gaan spelen. In de nacht voorafgaand aan de veldslag horen we de Franse ridders opscheppen over de aantallen Engelsen die ze gevangen gaan nemen. Ze zullen na het gevecht het slagveld geplaveid met Engelse koppen verlaten. Eerder heeft de oude koning Charles VI zijn militaire leiders al gewaarschuwd Engeland toch vooral niet te onderschatten maar die bede is aan dovemans oren gericht: *'Think we King Harry strong (...) Witness our too much memorable shame, When Cressy battle fatally was struck, And all our princes captived, (...) This is a stem of that victorious stock; and let us fear the native mightiness and fate of him'*.⁹⁶ Te wijze woorden uit de mond van een vorst die de bijnaam *le Fou* kreeg. Tegelijkertijd is het niet verwonderlijk als men bedenkt dat Henry de zo felbegeerde Franse troon van Charles erfde. Een koning die Henry in het gelijk stelde kon niet gek, moest wel wijs zijn. Shakespeare had duidelijk voor ogen wie de *good guys* en wie de *bad guys* moesten zijn en zette de historische feiten hier en daar naar zijn hand om zijn boodschap over het voetlicht te brengen. Zowel moreel als feitelijk lag het erg eenvoudig: Henry's doel was niet zijn koninkrijk te vergroten, noch simpelweg ijdele roem te vergaren. Hij wilde enkel het recht op zijn titel en erfgoed doen gelden als voorwaarde voor vrede, aldus Holinshed.⁹⁷ Zijn oorlog was gerechtvaardigd en bovendien werd hij getergd door de arrogante Fransen. Het contrast tussen de vrome Henry en de Fransen spreekt vooral uit de wijze waarop Henry zijn mannen aanspoort tegenover de Franse manier. De Engelse koning refereert aan het eervolle en de juistheid van hun zaak, de helden die hen voorgingen, aan het bloed van edelen en het gewone volk dat samenvloeit op het slagveld, aan Engeland en diens beschermheilige Sint Joris. De Franse *connotable* kleineert de vijand en bagatelliseert de taak die zijn soldaten wacht. Hij veracht de gewone man die slechts een kleine rol kan spelen aan periferie van het strijdgewoel terwijl de ridders de eer van de overwinning opstrijken. Na de strijd verzoekt

⁹⁴ Shakespeare, *Second Part of King Henry the Fourth* Act IV, v, 212-3

⁹⁵ Campbell, *Shakespeare's "Histories"*, 260

⁹⁶ Shakespeare, *The Life of King Henry the Fifth* Act II, iv, 48-64

⁹⁷ R. Holinshed, 'The Third Volume of Chronicles', uitgegeven als *Holinshed's Chronicles*, Vol. III England (London 1808), 132-3

de Franse heraut de gevallen ridders van het slagveld te mogen halen, om te voorkomen dat ze in het bloed van het gewone volk achterblijven.⁹⁸

In het toneelstuk is de relatie met geloof en religie ambigue. In de tweede scene vraagt Henry de geestelijken aan het hof of zijn campagne tegen Frankrijk terecht en religieus gerechtvaardigd is. Hij wil er zeker van zijn dat God zijn zaak steunt. De aartsbisschop refereert op burleske wijze aan de Salische Wetten. Deze werden opgesteld onder de Frankische koning Clovis (†511) en legden ondermeer erfopvolging vast. Omdat volgens deze wetten troonopvolging langs de vrouwelijke lijn niet was toegestaan brak de Honderdjarige Oorlog uit toen de Franse kroonprinsen in 1328 waren gestorven en koning Edward III van Engeland zich meldde als kleinzoon van de overleden koning Charles VI en troonpretendent. De Fransen beriepen zich op de Salische wetten, de Engelsen beschouwden die wetten als niet ter zake doende. Hoewel de redevoering in het stuk een eigentijdse steunbetuiging van Shakespeare aan zijn koningin lijkt, heeft hij het niet verzonnen maar opgediept uit Holinshed. Daar lezen we dat de aartsbisschop Henry Chichele van mening is dat “*When a man dieth without a sonne, let the inheritance descend to his daughter.*”⁹⁹ Terug naar Shakespeares held. Verward vraagt Henry opnieuw of hij de zegen van de kerk heeft. Die krijgt hij maar de toeschouwer heeft in de eerste scene gezien dat de clerus een handeltje voor ogen heeft: klerikale steun in woord en geld aan de campagne in ruil voor Henry’s veto in het parlement tegen een nieuwe wet die de inkomsten van de kerk aan banden legt. Met Gods zegen op zak besluit Henry de oorlog door te zetten. Dat ultieme besluit past in de visie van de Tudors ten tijde van Shakespeare: enkel de vorst is verantwoordelijk voor het welzijn van zijn onderdanen en is de uitvoerder van Gods rechtvaardigheid.¹⁰⁰ Dit uitgangspunt komt diverse malen voorbij, zoals bij de vraag of een soldaat voor zijn Schepper rekenschap moet geven van de wandaden die hij begaat tijdens een oorlog, bij de vraag welke oorlogen gerechtvaardigd zijn, wat het oorlogsrecht inhoudt en of de vorst verantwoording draagt voor de zielenheil van een soldaat die sterft in de strijd zonder het Laatste Sacrament te hebben ontvangen. Een van de meest opvallende scènes is die waarin Henry zich in de nacht vóór de slag incognito onder zijn soldaten begeeft en een discussie begint over deze heikele zaken. Williams, een van zijn soldaten, vraagt zich af of, als de reden voor de oorlog ongerechtvaardigd is, de koning verantwoordelijk kan worden gesteld voor de slachtoffers en hun nabestaanden. Waarop de anonieme koning antwoordt dat het de verantwoordelijkheid van de vorst is dat de oorlog gerechtvaardigd is, maar dat de onderdaan enkel verplicht is aan zijn koning, niet aan God. Anders gezegd, als de koning een onjuiste oorlog voert is dat zijn verantwoordelijkheid en niet die van zijn soldaten; die verantwoordelijkheid blijft echter beperkt tot het wereldlijke, elke soldaat zal zichzelf voor zijn eigen daden tegenover God moeten verantwoorden. Bovendien wast deelname aan een gerechte oorlog de soldaat niet schoon

⁹⁸ Campbell, *Shakespeare’s “Histories”*, 290-1

⁹⁹ Holinshed, *Holinshed’s Chronicles III*, 66

¹⁰⁰ Campbell, *Shakespeare’s “Histories”*, 272

van zijn eerdere zonden. De strijd is het instrument van Gods wraak. Hij die zondig is, zal er in sterven.¹⁰¹

Niet alleen de rechtvaardigheid van de campagne speelt Shakespeares Henry parten. Ook de correcte wijze van oorlogvoering is van belang om Gods aanhoudende bescherming te garanderen. Zo dient de oorlog volgens vaste regels te worden aangezegd. Ten eerste dient Henry de reden voor het conflict te melden. Vervolgens dient hij aan te geven welke genoegdoening hij eist en ten slotte dient hij Frankrijk officieel de oorlog te verklaren. Dit is allemaal netjes in het toneelstuk verwerkt en dient ter justificatie van de handelwijze van Shakespeares koningin Elizabeth inzake haar steun aan de Opstand in de Nederlanden.¹⁰²

Het was een gewaardeerd gebruik om de troepen hartversterkend toe te spreken. In Henry V gebeurt dat twee keer. De eerste keer is in de aanloop naar de finale aanval op de gehavende muren van Harfleur – ‘*Once more unto the breach, dear friends, once more (...) Cry, "God for Harry, England, and Saint George!"*’.¹⁰³ Vlak voor de veldslag laat Shakespeare Henry als een volleerd generaal zijn befaamde *Crispin Crispian*-redevoering uitspreken. Het doel van Henry’s enthousiasme is enerzijds het herhalen van de rechtvaardigheid van de strijd en de dapperheid van de Engelsen, anderzijds om de verzwakte manschappen moed in te spreken ten overstaan van de weldoorvoede en hoogmoedige Fransen, zonder die echter te noemen.¹⁰⁴ Shakespeare kende het kwaadaardige gedrag van soldaten op oorlogspad en de manieren om dat gedrag in toom te houden. Om wangedrag te voorkomen disciplineerde Henry zijn manschappen met strenge regels en strafte hij hard bij overtreding. Wie zonder toestemming kerkgoederen wegnam wachtte de strop. Dat gold ook voor de soldaat die een gevangene niet overdroeg aan zijn meerdere. Om teveel afleiding te voorkomen moesten hoeren een uur gaans van de soldaten wegblijven en de soldaten in de buurt van de legerschare blijven.¹⁰⁵ Shakespeare neemt Henry’s disciplinaire middelen over. Voor Henry’s vroegere drinkebroers Bardolph, Pistol en Nym is geen genade als ze misstappen begaan. Zelfs het slaan van een officier is strafbaar, wat Williams in een lastig parket brengt als na de slag blijkt dat hij zijn koning de handschoen heeft toegeworpen tijdens het nachtelijke gesprek waarin Henry zich incognito onder zijn mannen begeeft. Over de ruggen van deze mannen stelt Shakespeare nog een voor zijn tijd belangrijke kwestie aan de kaak: de strijd tussen de vernieuwers en de traditionele oorlogvoerders, de vraag of de handboog nog altijd het meest effectieve infanteriewapen was, of dat het plaats diende te maken voor vuurwapens. Het dispuut over wapens viel samen met het bestuderen van de militaire geschiedenis en klassieke theorie versus het leren van contemporaine oorlogvoering, de militaire praktijk en het bevorderen

¹⁰¹ *ibidem*, 276-9

¹⁰² Campbell, *Shakespeare's "Histories"*, 285

¹⁰³ Shakespeare, *The Life of King Henry the Fifth Act III, i, 1 & 34*

¹⁰⁴ Campbell, *Shakespeare's "Histories"*, 288

¹⁰⁵ *ibidem*, 294

van moderniteiten als meetkunde, discipline en dril. De pleitbezorgers van de klassieke scholing waren tevens de voorstanders van de handboog. In *Henry V* spreekt kapitein Fluellen voor de klassieke school. Hij bindt de verbale strijd aan met zijn collega's Macmorris en Gower.¹⁰⁶ Dit alles opsommend is het vreemd dat Shakespeare het doden van de krijgsgevangenen weliswaar voor het voetlicht brengt maar er op geen enkele wijze commentaar op levert. Daarmee toont hij een andere kant van Henry's karakter zonder hem expliciet te verdedigen of kritiseren. Ook van Franse kant komen er na de strijd geen protesten, men betreurt de dood van de medestrijders zonder de Engelsen van iets onbetamelijks te betichten. Blijkbaar werd zo'n soort *pre-emptive strike* ook in Shakespeares tijd beschouwd als *good practice*.

Henry V moest de toeschouwer een gevoel van trots en saamhorigheid geven. Dat zijn twee tijdloze en atomaire emoties die deel uitmaken van het nationalistische sentiment. Shakespeare bracht dat gevoel over door vraagstukken uit zijn eigen tijd te projecteren op zijn held en diens escapades in Frankrijk. Hij gebruikt ideeën en concepten die in zijn tijd aansluiting bij het publiek vonden, maar in Henry's tijd niet allemaal even goed begrepen zouden zijn geweest. Shakespeare wilde laten zien dat het Engelse volk zich zonder zorgen achter zijn koningin en haar dynastie kon scharen. De Tudors hadden, sinds Elizabeths voorvader Henry V, steeds het beste voor gehad met de Engelse natie en hadden Engeland op de wereldkaart gezet. Ze deden dat met de steun van God, volgens de regels van het oorlogsspel en met de nieuwste militaire inzichten. Het smeedde de eenheid en maakte de Engelsen tot het uitverkoren volk. Vandaag de dag zijn deze concepten zonder historische context nauwelijks meer te herkennen als nationalistische uitingen.

¹⁰⁶ *ibidem*, 293-304

Conclusie

In de bijna zeshonderd jaar sinds de Slag bij Agincourt is koning Henry V tot een ideaaltype, een modelvorst, een nationale held en een mythe gemaakt. Henry's permanente geschenk aan Engeland is het patriottische sentiment schreef de Engelse historicus Mowat in 1919.¹⁰⁷ Zijn tijdgenoot en Henry V-biograaf Kingsford stelde daar tegenover '*the undoubted influence which his career has had on national feeling was perhaps due as much to the idealized prince of Tudor writers, and above all of Shakespeare, as to his own actual personality*'.¹⁰⁸ Met andere woorden: het is niet de persoon Henry V die de vaderlandsliefde in het Engelse volk aanwakkerde, maar het beeld dat van hem is gecreëerd. Dat beeld beantwoordde aan wat men in de late middeleeuwen van zijn vorst verwachtte. Hij was een moreel rechtvaardige en 'heilige' koning die zijn vorstelijke legitimiteit ontleende, niet aan de soevereiniteit van het Engelse volk, maar aan God. Henry was Gods favoriet en zijn volk uitverkoren. De oorlog tegen Frankrijk was een heilige oorlog die het karakter van een kruistocht moest hebben. Het waren de chroniqueurs en Shakespeare die een mythe creëerden die het Engelse nationalisme voedde. De werkelijke Henry noch de Slag bij Agincourt waren de vonk die het nationale vuur ontstoken hebben, hooguit een stukje aanmaakhout. Volgens historici als Harriss, Barnie en Hastings smeulde de Engelse nationale identiteit al veel langer.

Wat Henry's karakter aangaat, beweegt de *communis opinio* zich in een andere richting. Anne Curry twijfelt of er in augustus 1415, in de dagen voor zijn vertrek naar Normandië wel werkelijk een samenzwering tegen hem bestond. Het is volgens haar denkbaar dat Henry enkele hoge edelen en persoonlijke vrienden wreed opofferde om een voorbeeld te stellen, om de adel af te houden van snode plannen om tijdens zijn afwezigheid een greep naar de macht te doen en om kritiek van zijn strijdmakers op voorhand het zwijgen op te leggen. Dat wrede karakter was ook zichtbaar toen hij ten overstaan van alle manschappen een soldaat liet ophangen die een miskelk had gestolen. En opnieuw toen Henry tijdens de slag de Franse gevangenen liet doden. Hij was geobsedeerd door zijn vermeende recht op de Franse kroon. Normandië lag aan het begin van de weg naar Parijs en was naar het zich laat aanzien geen doel op zich. Hoewel hij zijn motieven netjes religieus verpakte, was zijn hoogste doel puur persoonlijk: zichzelf te bevrijden van de last de zoon van Henry IV te zijn en van zijn eerdere falen en vernederingen.¹⁰⁹ Bij nadere beschouwing heeft ook Shakespeare zijn bedenkingen bij Henry wanneer hij een karakter neerzet dat steeds weer wegloopt voor verantwoordelijkheid. Henry laat de bisschop van Canterbury de wettelijke rechtvaardiging voor de invasie geven, waarna het definitieve besluit pas volgt. Hij bijt

¹⁰⁷ C.L. Kingsford, 'Henry V by R. B. Mowat', *The English Historical Review*, Vol. 35, No. 139 (Jul., 1920), 453

¹⁰⁸ *ibidem*, 454

¹⁰⁹ Curry, *Agincourt*, 53-6

de Franse ambassadeur toe dat de Dauphin met een doos tennisballen de wraak van Engeland over zichzelf heeft afgeroepen en laat de samenzweerders in Southampton vlak vóór hun ontmaskering zichzelf veroordelen door te verklaren dat Henry geen genade moet hebben met hen die hem kwaad berokkenen. Als de burgers van Harfleur zich niet willen overgeven zijn ze in zijn ogen zelf debet aan het noodlot dat hen na inname van de stad wacht. In de nacht voor de slag beredeneert hij –incognito tegenover enkele manschappen– dat de koning niet te verwijten valt dat zijn soldaten zondig, want plotseling tijdens de gevechten, sterven maar dat hun zondigheid hun eigen schuld is en dat de koning slechts gebruik maakt van hun diensten. Na afloop van de slag is de overwinning, en daarmee ook de slachting en het laten doden van de gevangenen, niet zijn, maar Gods werk. Henry worstelt met zijn ambigue rol, als militaire leider en als christelijk vorst; als krijger en als het rolmodel dat de andere wang moet toekeren en gehoor moet geven aan het gebod ‘gij zult niet doden’. Bovendien eist hij loyaliteit en straft opstandelingen, terwijl hij zelf de zoon is van usurpator.¹¹⁰

De Engelse zege in de Slag bij Agincourt blijkt, afhankelijk van het tijdvak waarin erover werd geschreven, verschillend beoordeeld te zijn. In de vijftiende eeuw ligt de nadruk op Gods steun, die moet blijken uit de Engelse overwinning per sé en gezien moet worden tegen het licht van de overweldigende Franse meerderheid. Die steun was voor Henry V, de onbetwiste koning van Engeland. Gods zegen straalde daarmee ook af op het Engelse volk, dat zichzelf als uitverkoren mocht beschouwen. Hedendaagse historici zien die aandacht als een uiting van nationale identiteit. De gebezigde terminologie is niet makkelijk herkenbaar als nationalistisch sentiment en staat in schril contrast met de ronkende nationalistische propaganda die de afgelopen tweehonderd jaar bij tijd en wijle opgeld heeft gedaan. Zoals Barnie stelt waren de vijftiende eeuwse geschiedschrijvers *'content to express themselves within the limiting terminology already at their disposal'*.¹¹¹ Shakespeare had een andere bedoeling met zijn relaas over Henry V en de Slag bij Agincourt. Hij wilde vooral overbrengen dat de koning, en daarmee de Tudor dynastie, de steun en het vertrouwen van het Engelse volk waard was, dat de belangen van het staatshoofd en het volk dezelfde waren. In beide tijdvakken ligt de uiteindelijke nadruk op de nationale eenheid. Curry constateert dat de aandacht voor Agincourt sinds het begin van de twintigste eeuw vooral militair getint is, dat de tijden van analyses van de veldslag in nationalistische termen ver achter ons liggen. De werken van historici als C.L. Kingsford en van W.B. Kerr zijn voorbeelden van die militaire analyses. *History of the Battle of Agincourt* stamt zelfs al uit 1832 en is puur militaire geschiedschrijving, zoals te doen gebruikelijk geschreven door ex-officier Harris Nicolas. Militair bezien pasten Henry en de legende van Agincourt in het beeld dat Engelsen graag van zichzelf wilden uitdragen: dappere vrijmannen, altijd in de minderheid tegenover het hooghartige

¹¹⁰ W. Shakespeare, 'Henry V', *Wordsworth Classics*, C. Watts ed. (Ware 2000), 16-7

¹¹¹ Barnie, *War in Medieval English Society*, 110

continent, zich moedig handhavend en *deo volente* triomferend. Het militaire en het nationalistische heldendom zijn sinds de negentiende eeuw in de geschiedschrijving over Agincourt van elkaar losgeweekt. De reden daarvoor gaf George Orwell toen hij stelde dat de Engelsen een hekel hebben aan oorlog en militarisme en dat hun patriotisme – hun ‘*national loyalty*’ – zwijgend of zelfs onbewust is. ‘*They do not retain among their historical memories the name of a single military victory*’.¹¹² Toen Orwell dit in 1941 schreef, was dat in het door Duitse bombardementen geteisterde Londen een opwekkend bedoelde, pacifistische observatie met een realistische kern. Vanaf de achttiende eeuw werd Englands militaire macht vooral gedragen door de marine. Om zijn *Empire* te onderhouden hoefde het slechts over een beperkte *expeditionary force* te beschikken. Het kleine Engelse leger werd gevuld met delinquenten, boerenknechten en stadsproletariaat, geleid door officieren uit de landadel. Het leger was geen maatschappelijke gestutte institutie, de samenleving was niet doordrenkt met militarisme zoals het negentiende-eeuwse Duitsland, en er was geen reden voor belangstelling voor historische overwinningen. Voor de hedendaagse Engelsman is Agincourt een prettige echo uit een ver verleden, als een lang geleden gewonnen WK-voetbalwedstrijd.

¹¹² Orwell, ‘England Your England’, II

Literatuurlijst

Bronnenuitgave

Holinshed, R., 'The Third Volume of Chronicles', uitgegeven als *Holinshed's Chronicles of England, Scotland and Ireland, in Six Volumes*, Vol. III England (London 1808)

Livius, T., *The First English Life of King Henry the Fifth*, nn vert., C.L. Kingsford ed. (Oxford 1911)

NN, *Gesta Henrici Quinti, The Deeds Of Henry The Fifth*, F. Taylor, J.S. Roskell vert. (Oxford 1975)

Shakespeare, W., 'Henry V', *Wordsworth Classics*, C. Watts ed. (Ware 2000)

Literatuur

Allmand, C., *Lancastrian Normandy, 1415-1450* (Oxford, 1983)

Allmand, C., *The Hundred Years War, England and France at war c. 1300 – c. 1450* (Cambridge, 1988)

Barnie, J., *War in Medieval English Society, Social Values in the Hundred Years War 1337-1399* (Ithaca, 1974)

Bullough, G., *Narrative and Dramatic Sources of Shakespeare, Volume IV Later English History Plays: King John, Henry IV, Henry V, Henry VIII* (London 1966)

Campbell, L.B., *Shakespeare's "Histories", Mirrors of Elizabethan Policy* (London 1964)

Churchill, W.S., *A History of the English-Speaking Peoples, Volume I The Birth Of Britain* (London 1956)

Coulton, G.G., 'Nationalism in the Middle Ages', *Cambridge Historical Journal*, Vol. 5, No. 1 (1935)

Curry, A., *Agincourt: A New History* (Stroud 2006)

Curry, A., *The Battle of Agincourt, Sources and Interpretations* (Woodbridge 2009)

Dorius, R.J. (ed.), *Discussions of Shakespeare's Histories: Richard II to Henry V* (Boston 1964)

Gransden, A., *Historical Writing in England, vol. II, c. 1307 to the Early Sixteenth Century* (London 1982)

Gransden, A., 'Propaganda in English medieval historiography', *Journal of Medieval History*, Volume 1, Issue 4 (December 1975)

- Harriss, G.L. (ed.), *Henry V: The Practice of Kingship* (Oxford 1985)
- Harriss, G.L., *Shaping the Nation, England 1360-1461* (Oxford 2005)
- Hastings, A., *The Construction of Nationhood* (Cambridge 1997)
- Hibbert, C., *Agincourt* (London 1968)
- Keegan, J., *The Face of Battle* (New York 1976)
- Kerr, W.B., 'The English Soldier in the Campaign of Agincourt', *The Journal of the American Military Institute*, Vol. 4, No. 1 (1940)
- Kerr, W.B., 'The English Soldier in the Campaign of Agincourt', *The Journal of the American Military Institute*, Vol. 4, No. 4 (1940)
- Kingsford, C.L., 'Henry V by R. B. Mowat', *The English Historical Review*, Vol. 35, No. 139 (July 1920)
- Nicolas, H., *History of the Battle of Agincourt* (Holborn 1832)
- Orwell, G., 'England Your England', *The Lion and the Unicorn: Socialism and the English Genius* (London 1941)
- Tuchman, B.W., *A Distant Mirror The Calamitous 14th Century*, (New York 1978)

Beeldmateriaal

- Brannagh, K., *Henry V* (1989, release DVD 2002)